

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПАРЛАМЕНТУ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Вивчення структурних особливостей парламенту на підставі порівняльного аналізу його повноважень в контексті досвіду Європейського парламентаризму актуалізує проблему комунікативного забезпечення його функцій. Тому під час визначення таких основних функцій парламенту, як законодавча, контрольна, установча, фінансова (бюджетна) виникає потреба у формулюванні їх сутності, що безпосередньо не впливають із повноважень парламентом, проте через певний збіг політичних обставин виконуються ним, приміром, судова. Остання стосується переважно відповідальності посадових осіб у порядку імпічменту, який застосовується порівняльно рідко, а також відповідальності парламентаріїв і непарламентаріїв, що скоїли злочин проти парламенту¹. Аналіз механізму промульгації парламентських функцій каналами політичної комунікації дає підстави для порушення питання про структурування в парламентській практиці саме інформаційної функції. Власне комунікативні ресурси Верховної Ради України в принципі підпорядковані реалізації інформаційної функції парламенту. На цю обставину звертають увагу не лише законодавці, які через специфіку публічної політики перебувають у пошуку оптимальних для створення власного іміджу форм інформаційного забезпечення своєї діяльності. Комунікативні ресурси парламенту перетворюються на предмет наукового аналізу саме тому, що оцінка ефективності виконання парламентом конституційних повноважень через функціональні механізми можлива лишень завдяки комунікативним мережам, що забезпечують

функціонування політичних інститутів і зв'язок складових політичної системи в цілому. На правомірності визначення поняття “інформаційна функція парламенту” як повноцінної категорії парламентської діяльності зосереджена увага дослідників теорії та практики парламентаризму. При цьому інформаційна функція парламенту розглядається як у вузькому, так і в широкому її тлумаченні.

У першому випадку інформаційна функція тлумачиться як складова контрольної функції парламенту: Ю.Барабаш розглядає переважно шляхи отримання інформації парламентом у процесі подолання парканів з боку виконавчої влади, яка, на думку М.Вебера, за допомогою введення поняття “службової таємниці” (специфічного витвору бюрократії) кореспондується із практикою застосування спеціальних імунітетів щодо урядової інформації на кшталт американських “привілеїв виконавчої влади”². Проте, на наш погляд, сама конкретизація інформаційної функції на виконанні двох основних завдань, а саме: перше — забезпечення парламентаріїв інформаційним матеріалом, необхідним для прийняття рішень; друге — формування каналів отримання об’єктивної інформації щодо державних і суспільних інтересів у плані постановки проблеми виводить інформаційну функцію за межі механізму парламентського контролю³. У цьому неважко пересвідчитися, якщо взяти до уваги процедуру здійснення парламентом інших функцій, передовсім законодавчої, яка реалізується каналами політичної комунікації так само, як й інші функції, що можливі за умов інформаційного забезпечення. Через це вбачається правомірним розглядати інформаційну функцію у її широкому тлумаченні. Наближається до такої позиції О.Майданник, яка вважає, що розглядувана функція парламенту охоплює як інформаційне забезпечення його роботи, так і поширення інформації про свою діяльність безпосередньо або через інформаційні служби і системи⁴. Отже, за своїм змістом інформаційна функція парламенту України є досить багатогранною.

На цю обставину звернув увагу В.Ф.Погорілко, визначивши такі, зокрема, напрями діяльності парламенту у сфері реалізації інформаційної функції:

- визначення основних засад державної інформаційної політики;
- законодавча діяльність у сфері інформації;
- інформаційне забезпечення законопроектної роботи;
- вивчення досвіду роботи зарубіжних парламентів та організація навчання парламентаріїв;
- поширення інформації про діяльність парламенту;
- розгляд індивідуальних та колективних звернень громадян до Верховної Ради України;
- забезпечення роботи парламентської бібліотеки, видавництва, парламентських науково-дослідних і експертних структур (Інститут законодавства Верховної Ради України та ін.), парламентських ЗМІ, архіву та інших інформаційних служб⁵.

Окреслення зазначених питань, природно, не обмежує комунікативну місткість інформаційної функції парламенту, проте конкретизує її напрями в частині забезпечення повноважень. Звичайно, що із врахуванням природної динаміки політико-правових процесів каналами політичної комунікації, що неминуче привносить умовності у намагання чіткої структуризації інформаційної функції парламенту, стає очевидною пріоритетність її правового інформування саме через процес законотворення у напрями зміцнення засад інформаційного суспільства. Не буде перебільшенням теза про визначальну роль парламенту у створенні принципів підвалин для поступу України на шляху до інформаційного суспільства. Аналіз національного законодавства свідчить, що вже створено певну систему інформаційного права в Україні. Можна припустити, що прийнятий у першому читанні Верховною Радою України четвертого скликання проект Закону України “Про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” надасть нового поштовху до піднесення цієї роботи на

продуктивно вищий рівень. На думку законодавців, цей документ визначає межу, головні завдання та напрями розвитку інформаційного суспільства, питання формування політичних, правових та економічних засад його прогресу, а також забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів, надання інформаційних послуг широким верствам населення, інтеграції України у світовий інформаційний простір, забезпечення інформаційної безпеки тощо⁶. Проте багато у чому відкритою ще залишається проблема підвищення якості нормативно-законодавчого регулювання суспільних відносин. Потребують вдосконалення більшість галузей інформаційного права. В процесі пошуку основ оцінювання предмета дослідження науковцями доречним вбачається залучити до інформаційного обігу біполярний погляд на стан і перспективи парламентської практики в галузі інформаційного права. З одного боку, існують твердження, що досі “проблемною залишається певна несистемність вітчизняної правової політики в інформаційній сфері. Значну кількість законодавчих актів ухвалюють для вирішення певних тактичних завдань, задоволення планових інтересів, часто без урахування стратегічних орієнтирів та реальних українських умов”⁷.

З іншого боку, стверджується: “Експертиза українського інформаційного законодавства, яка неодноразово здійснювалася протягом останніх років, зокрема представниками ОБСЄ, свідчить про те, що законодавча та нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України в цілому відповідає європейським нормам”⁸.

Виходячи із аналізу викладених суджень у порівнянні зі спорідненими думками на користь висловлених тез з боку законодавців і політологів, В.С.Журавський, М.К.Родіонов, І.Б.Жиляєв визначають основні напрями нормативно-правового забезпечення інформаційних відносин, а саме:

- формування та використання національних інформаційних ресурсів;
- підтримка вітчизняної індустрії програмного забезпечення;

- обмін інформацією в електронному вигляді, насамперед ведення електронного документообігу;
- надання офіційного статусу електронному документу;
- створення єдиної системи стандартів з інформаційно-комунікативних технологій;
- підвищення інвестиційної привабливості галузей економіки, пов'язаних із широким застосуванням інформаційно-комунікативних технологій;
- посилення стану інформаційної безпеки, захисту державних інформаційних ресурсів, захисту персональних даних⁹.

У контексті визначення пріоритетів реалізації парламентом України інформаційної функції особливу увагу привертає останній у поданій класифікації напрям, який актуалізує питання інформаційної безпеки нашого суспільства. При цьому важливо уникати інерційного ототожнення двох понять: захист інформації і інформаційна безпека. Так, скажімо, в межах однієї роботи стверджується, що “серед пріоритетних напрямів політики національної безпеки виступають права особистості та інтереси суспільства в інформаційній галузі, власне інформація та інформаційні системи”¹⁰. У цьому випадку із об'єктів захисту інформаційної безпеки вилучені інтереси держави, що не відповідає функціональному призначенню національній інформаційній безпеці. Заслугує на увагу дефініція поняття “інформаційна безпека” як захищеність інформації та її інфраструктури від випадкових чи умисних дій, що можуть завдати шкоди власникам чи користувачам інформації та її інфраструктури¹¹.

Існують й інші підходи у визначенні безпеки¹². Їх аналіз засвідчує, що при адаптації концепцій усього предмета дослідження з боку російських фахівців до української практики вимальовуються такі тенденції щодо визначення перспектив формування інформаційної безпеки, що полягають в об'єктивній потребі парламенту України опікуватися питаннями інформатизації і впровадження окремих елементів інформаційного

суспільства. Наскільки обґрунтованими є докази О.Голобуцького, що Україна має позитивні передумови для того, щоб стверджувати, що у 2009–2011 рр. у нашій країні, нарешті, існуватимуть, практично, всі умови для активної роботи з формування основ інформаційного суспільства, звичайно, багато у чому залежить від роботи законодавців¹³. Адже нині розвиток інформаційних технологій, справді, перебуває на початковому етапі. Зокрема, це стосується громадянської і політичної активності громадян. Саме тому життєво важливими інтересами в інформаційній сфері для України є:

а) для особи:

- дотримання конституційних прав громадян на пошук, отримання, передачу, виробництво та поширення інформації;
- реалізація права громадянина на недоторканність приватного життя;
- забезпечення прав громадян на захист здоров'я від неусвідомлюваної людиною шкідливої інформації;
- захист права на об'єкти інтелектуальної власності;

б) для суспільства:

- створення інформаційного суспільства;
- духовне оновлення нації, збереження її моральних цінностей;

- унеможливлення маніпуляції масовою свідомістю;

в) для держави:

- захист інтересів особи та суспільства;
- зміцнення правової держави;
- формування системи підготовки, прийняття та реалізації рішень органами державної влади, що забезпечуватиме баланс інтересів особи, суспільства і держави;
- захист державних інформаційних ресурсів;
- захист єдиного інформаційного простору держави¹⁴.

Під час визначення таких завдань на рівні інформаційної функції парламенту дискусійним видається ефективність розв'язання поставлених проблем на рівні повноважень єдиного законодавчого органу держави передовсім через традиційну

складність процедур поновлення, кодифікації і, нарешті, створення нових законодавств у галузі інформаційного права. Вочевидь, що у цьому разі, власне, через суб'єктне тлумачення інформаційної функції парламенту можливе поетапне розв'язання проблеми створення інформаційного суспільства як базової категорії визначення й інформаційної безпеки зокрема. Отже, на наш погляд, основна ланка інформаційної функції парламенту полягає у його визначенні як єдиного комунікатора ключових складових інформаційного суспільства.

При цьому важливо виходити із того, що сучасне українське інформаційне законодавство характеризується розгалуженістю нормативно-правових актів. За підрахунками експертів, нині їх діє понад дві тисячі¹⁵. Водночас зазначена проблема актуалізується тим, що інформаційному законодавству України властиві фрагментарність, дублювання і навіть наявність протиріч в окремих нормативно-правових актах. Звичайно, що недосконалість інформаційного законодавства до певної міри можна пояснити розпорошеністю у предметах відання суб'єктів законодавчої ініціативи, з одного боку, та відсутності належного інформаційно-фахового супроводу відповідних законопроектів, з іншого. Також варто взяти до уваги й відсутність належного механізму узгодженості у визначенні ключових під час кодифікації тематично споріднених законодавчих актів, що їх приймає парламент різних¹⁶. Водночас уже традиційним залишається визнання подвійного характеру інформаційних відносин. У першому випадку – це суто інформаційне відношення, котре безпосередньо стосується створення, поширення, використання, збереження і навіть ліквідації інформації. У другому – це відношення, котре є вторинним і супроводжує всі інші суспільні відносини. Тому невідосконалість інформаційного законодавства негативно впливає на розвиток багатьох сегментів людської діяльності. Це стосується, зокрема, й електронних послуг, “коли за рахунок платників податків створюється інформаційний ресурс, і державні органи починають пропонувати інформаційні послуги за гроші: МВС, Гідрометцентр, Держкомстат тощо”¹⁷.

Безперечно, що проблеми унормування механізму використання інформаційних ресурсів держави містяться не лише в площині її законодавчого забезпечення, яке, як зазначалося, може тлумачитися учасниками комунікативних дій в залежності від того нормативно-правового акта, який може бути інтерпретований на користь окремих їх суб'єктів. На наш погляд, в основі нормативної розпорошеності правових актів містяться категорії складної сумісності, зокрема захист авторських прав на інформаційний продукт із вимогами комунікативних мереж, інтерпретація понять конфіденційної, таємної, службової інформації у комплексі з питаннями захисту персональних даних тощо. Природно, що розв'язання зазначених проблем у контексті інформаційної функції парламенту передбачає окреслення витоків її реалізації у напрямі планування і здійснення законодавчої функції Верховної Ради України. Проте тлумачення самого процесу законотворення як механізму створення відповідних передумов, а також безпосередньої функції висуває на порядок денний комунікативну структурування єдиного законодавчого органу. Сам процес такої структуризації виписаний у регламенті Верховної Ради України. Окреслення провідних, ключових центрів реалізації інформаційної функції парламентом в частині здійснення ним своїх конституційних повноважень дає змогу розглянути принципи і умови формування депутатських фракцій як засади створення провідного комунікатора єдиного законодавчого органу. Про зростання ролі фракції саме в процесі політичної комунікації свідчить і сама парламентська практика. Доволі змістовним у цьому плані вбачається дослідження А.Ришелюка і М.Мельника. За спостереженнями цих науковців в умовах розпорядку роботи, запровадженого Регламентом Верховної Ради України 1994 року і збереженого в чинному Регламенті, обсяг часу для пленарних засідань парламенту становить приблизно від 360 до 400 годин на рік (залежно від кількості пленарних тижнів). Тим часом кількість проектів, які потрібно розглянути, рік у рік зростає і, отже, неухильно зменшується середня кількість часу, протягом

якого на пленарному засіданні розглядається той чи інших законопроект. З урахуванням того, що як мінімум 1/3 від загального обсягу пленарного часу має бути присвячена розгляду організаційних, персональних й інших питань, парламент, щоб розглянути всі внесені 2005 року законопроекти, мав би в середньому витратити не більше як 10 хвилин пленарного часу на кожен із них. Чи можливо за такий час усерйоз розглянути проект акта, який у разі його ухвалення набуває в межах нашої держави вищої юридичної сили? Однак через надмірну кількість законопроектів, призначених до розгляду, Верховна Рада України останнім часом розглядала їх, майже вкладаючись у зазначений вище ліміт часу. В окремих випадках таким чином (за 10 хвилин, без будь-якого серйозного обговорення, без внесення проекту хоча б на друге читання) ухвалювали закони, текст яких становив десятки сторінок¹⁸.

Отже, проблеми зростання інформаційного обсягу парламентської практики вимальовують нові, точніше, актуалізують комунікативні можливості щодо обговорення питань, пов'язаних із виконанням Верховною Радою України своїх повноважень, у підрозділах парламенту. Передовсім йдеться про порядок діяльності депутатських фракцій. Відповідно до Регламенту Верховної Ради України, мінімальна кількість народних депутатів для формування депутатської фракції повинна становити не менше мінімальної кількості депутатських мандатів, отриманих відповідними політичними партіями (виборчими блоками політичних партій) за результатами виборів¹⁹. Упорядкування кількості фракцій у парламенті відповідно до пропорційної системи виборів народних депутатів лише до певної міри обмежило комунікативні функції органів парламенту, оскільки практика утворення різних депутатських об'єднань залишає депутатам можливість корпоративного обговорення законопроектів, інших питань діяльності парламенту. З огляду на викладену проблему кореляції кількості питань, що виносяться до сесійної зали, і можливостями публічного парламентського ефіру депутатський корпус продукуватиме інші

канали комунікації, передовсім за рахунок утворення депутатських об'єднань і підвищення комунікативної ефективності парламентських фракцій. На думку Г.Кречмера, “фракції інтегровані у багатогранний комунікативний процес. Вони самі внутрішньо являють собою багатогалузевий комунікативний організм, який перебуває у політичному діалозі зі зовнішнім світом. Фракції є центральними діючими особами в комунікативній демократії”²⁰. Характерно, що передовсім малопривабливі в електоральному плані політичні партії, що неспроможні самостійно подолати прохідний бар'єр, утворюють внаслідок перемоги партійного блоку, який проходить до парламенту через механізми, які мало кореспондуються з електоральними ресурсами складових цього блоку, строкату і претензійну зачіпку парламентських комунікаторів. Скажімо, процес створення передвиборчого блоку “За Єдину Україну!” був складним і багатоетапним. Якщо навіть офіційна хронологія об'єднання п'яти партійних структур складається з численних підписань декларацій, заяв про наміри та проголошень про початок створення блоку, то що говорити про подробиці, які залишилися за кадром. Але, відкинувши принаймні на передвиборний період взаємні образи, бізнес-суперечності й суперництво за лідерство, партія “Трудова Україна”, Партія регіонів, Народно-демократична партія, Аграрна партія та Партія промисловців та підприємців підписали угоду про “непорушний блок”. Крім іншого, на такий результат вплинуло вирішення питання про те, хто очолить передвиборну політичну конструкцію, яка змінила на той час малопривабливе прізвисько “ТУНДРА” на претензійне офіційне “За Єдину Україну!”. Як засвідчила робота Верховної Ради України четвертого скликання, зазначений блок поступово, проте невпинно втрачав депутатів – парламентські фракційні дифузії знівелювали штучне утворення, довівши логіку тимчасових мотивацій до пошуку самостійних інформаційних дій.

Аналіз особливостей партійного будівництва в контексті оптимальної моделі комунікативного забезпечення депутатських

об'єднань з погляду зору інформаційного права народного депутата, з одного боку, та поєднання такого права із корпоративними інтересами депутатського об'єднання дає змогу зробити висновок про переважання як в передвиборчій боротьбі так і в результативному варіанті парламентських перегонів моноструктурних комунікаторів. Саме тому поглинання Партією регіонів кількох дрібних партій, лідери яких зажадали депутатського мандату, виявилось виправданим, на відміну від практики мало-ефективного з погляду пошуку електоральних уподобань, проте деструктивним у плані вироблення погоджених рішень і подолання персональних амбіцій, з боку “Нашої України”. Об'єднання під дахом цього блоку Конгресу українських націоналістів, Народного руху України, Партії промисловців і підприємців України, Партії Християнсько-демократичний союз, Політичної партії “Народний Союз Наша Україна” та Української республіканської партії “Собор” багато у чому зумовило той післявиборчий десонанс у політичній комунікації тривалої і в кінцевому рахунку невдалої спроби утворити трикутник коаліційного об'єднання²¹. В центрі суперечок, що виникають у депутатському корпусі як поміж фракціями, так і безпосередньо у фракціях, перебуває не лише конфлікт персоналічних інтересів. Вони дивовижним чином часто сполучаються із ідеологічними протиріччями, утворюючи своєрідні сполуки, що вражають своєю несумісністю саме через брак адекватної справжнім мотиваціям комунікації. Принцип фракційної дисципліни, що є неодмінною умовою злагодженої дії депутатського об'єднання, ставить під сумнів ефективність законодавчо забезпечених каналів парламентської комунікації. При цьому важливо взяти до уваги сам потенціал такої комунікації, що може бути реалізована конкретним народним депутатом. Закон України “Про статус народного депутата України” визначає права народного депутата у взаємовідносинах із засобами масової інформації. За законом народний депутат має право виступу з питань його депутатської діяльності не рідше одного разу в місяць у друкованих засобах масової інформації, у прямому ефірі на радіо (до 10 хвилин в місяць) та в

прямому ефірі на телебаченні (до 20 хвилин в місяць), безкоштовно, засновником (співзасновником) яких виступають органи державної влади, організації або установи, що фінансуються повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету. Редакції газет, засновниками яких є органи державної влади, зобов'язані публікувати подані народним депутатом матеріали не рідше одного разу на місяць обсягом до 1/16 загальної газетної площі. Крім того, ЗМІ повинні безкоштовно давати оголошення про зустріч виборців з народним депутатом і забезпечувати висвітлення таких зустрічей, а також надавати народному депутату не менше 15 хвилин ефірного часу на місяць для звіту перед виборцями²². Якщо підрахувати увесь час, що може бути використаний народними депутатами відповідно до закону, це означатиме, що майже 19 годин на добу депутатський корпус може користуватися засобами масової комунікації країни. При цьому ще не врахований час прямої трансляції пленарних засідань Верховної Ради України на загальнонаціональному радіо.

Зрозуміло, що такий потужний ресурс інформаційної функції парламенту об'єктивно урізноманітнює представництво депутатського корпусу як за тематикою виступів, так і за кількістю учасників політичного дискурсу. Важливим у цьому процесові є те, що такий комунікативний контакт не формалізований регламентними процедурами. Проте, з іншого боку, будь-яка парламентська практика в кінцевому рахунку має бути результативною. Через це пріоритетність в інформаційній функції парламенту вбачається розглядати все ж таки в аспекті реалізації публічних форм парламентської комунікації в сесійній залі. При цьому, на відміну від пленарних засідань, модель публічної форми роботи парламенту як представницького органу найменше матеріалізується у форматі проведення парламентських слухань, однією з найсуттєвіших рис яких є доволі широке залучення громадськості до обговорення питань, що стають предметом слухань, а також засобів масової інформації для їх висвітлення, коментування та інтерпретації. В такому ракурсі проходить комунікативний бар'єр поміж проведенням

парламентських слухань у Верховній Раді України і слухань у комітетах Верховної Ради України. У першому варіанті слухання проводяться задля вивчення питань внутрішньої та зовнішньої політики держави, що становлять суспільний інтерес та потребують законодавчого врегулювання, стану виконання Кабінетом Міністрів Конституції України, законів України та постанов Верховної Ради України із залученням представників органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій, інших об'єднань громадян, наукових установ, представників громадськості. У другому – слухання проводяться, щоб обговорити проекти найважливіших законодавчих актів, з'ясувати ефективність реалізації ухвалених законів та інших рішень Верховної Ради України. Метою слухань є отримання всебічної інформації щодо питань, які розглядаються комітетом Верховної Ради України, їх детальне вивчення та обговорення, а також залучення широких кіл громадськості до участі у визначенні політики держави, розбудови демократичного суспільства. Важливо зазначити, що в Положенні про проведення слухань у комітетах Верховної Ради України ці заходи типологізуються на законодавчі, інформаційні та слухання щодо призначення посадових осіб²³. Зіставляючи змістовні ознаки зазначених заходів, можна дійти висновку, що інформаційна складова переважає у такій формі, як слухання в комітетах, незважаючи на значну умовність класифікатора слухань у комітетах через нехтування принципом єдиної основи поділу понять. На користь інформаційної складової слугує ряд обставин, на які, зокрема, звертає увагу Ю. Барабаш. По-перше, здійснення слухань профільним комітетом дає змогу підвищити професійність проведення усієї форми парламентського контролю, оскільки одним із принципів формування комітетів є фахова та професійна належність того чи іншого парламентарія. По-друге, це дозволить розвантажити роботу самого парламенту, зосередитися на розв'язанні законодавчих питань. По-третє, це дає можливість підвищити оперативність як під час підготовки, так і проведення слухань²⁴.

Щоправда, остання теза посилюється посиланнями на твердження експертів Програми сприяння парламенту України про сумнівність повноцінного проведення зазначених заходів та цивілізованого розв'язання конфліктних ситуацій під час обговорення спірних питань за умов великої аудиторії²⁵. Вочевидь, що у цьому випадку ми маємо справу із різноплановим тлумаченням сутності інформаційної функції парламенту на рівні підготовки рішень, з одного боку, та їхнього прийняття на рівні депутатського корпусу. В принципі відповідь на це питання міститься у самому тлумаченні цих форм парламентського дискурсу. Адже слухання в комітетах законодавчо не визначені як парламентські слухання. Саме через це вбачаються доволі сумнівними пропозиції щодо повної передачі проведення парламентських слухань профільним комітетам. Зрозуміло, що з цією позицією не погоджуються окремі фахівці²⁶. І справа не лише у тому, що слухання в комітетах офіційно не вважаються парламентськими, оскільки в їх роботі не бере участь переважна частина депутатського корпусу. Йдеться про комунікативне забезпечення малого заходу на рівні введення до інформаційного простору держави носіїв публічності, що актуалізують комплекс соціальних, політичних, економічних потреб. А функція комітетів полягає у виробленні законодавчих механізмів їх розв'язання. Інформаційний супровід такої роботи каналами масової комунікації на даний час залишається низьким. Нині це питання позитивно вирішене відносно парламентських слухань, які проводяться безпосередньо у сесійній залі і транслюються у прямому ефірі національними телерадіокомпаніями України. Слухання у комітетах, кількість яких зростає, потрапляють до ефіру переважно каналами дирекції телерадіопрограм Верховної Ради України. У цьому плані неважко передбачити великі перспективи також із огляду на світовий досвід: комітети Конгресу США, наприклад, лише за одну сесію парламенту проводять близько 500 слухань²⁷. Вивчення процесу формування питань для розгляду у комітетах парламенту України, зіставлення проблематики роботи профільних комітетів відповідно до

предмета їх відання дає змогу зробити висновок про інформаційну наступність, комунікативну етапність сходження процесу розгляду проблеми від слухань у профільному комітеті до рівня парламентських слухань. Вивчення матеріалів Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України четвертого скликання засвідчує поширену практику поглинання вузьких проблем в межах компетенції комітету до їх узагальнення, інформаційного збагачення на рівні обговорення депутатами за широкої участі громадськості. Саме в такий спосіб відбулася еволюція питання “Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні”. Ці матеріали були видані як збірник документів за результатами слухань у комітетах²⁸.

Комунікативна послідовність та інформаційна спадкоємність цих матеріалів органічно простежуються у підготовці матеріалів для парламентських слухань у режимі парламентських питань — механізм, завдяки якому депутати одержують інформацію у працівників органів виконавчої влади²⁹. По суті, завдяки роботі комітету в режимі тематичних слухань стали можливими ґрунтовні парламентські слухання на тему: “Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні”³⁰. Таким чином поширення результатів слухань у комітетах через формат тематично наближених парламентських слухань, як свідчить практика, вбачається досить ефективним засобом реалізації інформаційної функції парламенту в частині пропаганди діяльності профільних комітетів. Щоправда, варто зазначити, що цей механізм у разі суворого дотримання нормативних вимог щодо проведення парламентських слухань може бути загальмований правилом проводити парламентські слухання “зазвичай один раз на місяць у вівторок тижня, що відводиться для роботи народних депутатів у комітетах Верховної Ради України, депутатських фракцій (групах)”³¹. Вочевидь, що проблемність у зміцненні та поширенні комунікаційних мереж для здійснення парламентом інформаційної функції традиційним способом, переважно засобами друку, та із залученням ефірного часу долатиметься

важко через організаційні, матеріальні паркани та об'єктивні фінансові проблеми.

Зазначена обставина актуалізує питання інтенсифікації сучасних інформаційних технологій передовсім у частині здійснення парламентом інформаційної функції для виконання ним своїх конституційних повноважень. Віддаючи належне застереженням окремих авторів, які зазначають, що Інтернет не варто абсолютизувати, відкидаючи помітну роль традиційних ЗМК на формування громадської думки, особливо під час парламентських виборів³², важливо також взяти до уваги й той факт, що нинішні процеси політичної комунікації у форматі “парламент – суспільство” корегують модель представницької демократії в бік формування інформаційного суспільства, для якого властиві фрагментації інтересів, переважання індивідуальних цінностей з одночасним зростанням міжособистісної довіри, що еволюціонує до трансформації політичних інститутів демократії в бік їх соціалізації. Внаслідок цього виникає ідея віртуального суспільства, яке через Інтернет створює відчуття соціального партнерства його учасників. У зв'язку з цим постає питання про роль інформаційних технологій у процесі підвищення можливостей існуючої системи представницької інституції та розвитку комунікативних потужностей так званої “електронної демократії”. Її основна сутність полягає у використанні Інтернет-технологій задля:

- розширення доступу виборців і ЗМК до законотворчої та правозастосовної діяльності;
- підвищення ефективності формування електоральної поведінки;
- забезпечення зворотного зв'язку між виборцями та їх представниками в законодавчих органах влади.

Також варто взяти до уваги, що у виборців принципово збільшуються можливості артикуляції власних інтересів. Таким чином спрощується як формування малих груп виборців, так і координація спільних дій. За спостереженням М.Олсона, типовий раціональний індивід, який входить до великої

соціальної групи, не схильний на самопожертву заради досягнення її політичної мети, якщо він не має для цього особливих стимулів. По-перше, він знає, що його зусилля не матимуть політичного результату, а, по-друге, у разі перемоги групи він матиме зиск, досягнутий за рахунок інших членів групи³³. Життєздатність такої тези, на наш погляд, сумнівна знову ж таки з двох причин. По-перше, за рахунок яких членів групи може бути досягнутий успіх, якщо кожен з її фігурантів розраховує на зусилля іншого? А, по-друге, кожна група має лідерів думок, які не ідентифікують себе з такими, що приречені на другорядні ролі. Власне, події “помаранчевої революції” в Україні листопада–грудня 2004 р. з урахуванням результатів парламентських виборів 2006 р. відкорегували як понятійний апарат, так і деякі усталені, проте безнадійно застарілі концепти теорій соціальної поведінки.

Інша справа, що розвиток електронних комунікацій дозволяє громадянам долучитися до політичного життя без адміністративних ризиків так званої контактної участі. Таким чином, завдяки зниженню соціальних витрат на передачу та отримання інформації кількість громадян, які мають можливість брати участь у виробленні та прийнятті політично важливих рішень, суттєво зростає.

Водночас розвиток і поширення інформаційних технологій спонукає до певних застережень, які, на думку М.С.Вершиніна, полягають у тому, що вони потенційно здатні посилювати недовіру громадян до депутатів; сприяти інформаційним перевантаженням; надавати можливості для дезінформації; перешкоджати процесові прийняття рішень; принижувати авторитет засобів масової інформації³⁴. Якщо не вдаватися до прискіпливого аналізу наведеного в авторській редакції переліку негативних рис інформаційно-комунікативних технологій без належного врахування причинно-наслідкових зв'язків, який, до речі, можна й доповнити, а зосередитися на сутності проблеми, то доцільним буде згадати про перспективи законодавчого оформлення загальнодержавної програми “Електронна

Україна” на 2005–2012 роки. Обговорення цього питання в парламенті з урахуванням основних складових вітчизняної законодавчої бази у сфері інформатизації, якими є закон про Національну програму інформатизації, закони, що регулюють відносини в певних видах діяльності: про електронний цифровий підпис, про електронні документи, електронний документообіг, про захист інформації в автоматизованих системах, про платіжні системи, національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів тощо – засвідчило актуальність зазначеної теми, яка має стати предметом всебічного наукового дослідження та серйозного обґрунтування в частині фінансового забезпечення з боку держави³⁵. Це зрозуміло, оскільки йдеться про інформаційний простір нашого суспільства. Його сутність В.Шкляр визначає як базове поняття теорії комунікації. При цьому він виходить з того, що інформаційний простір не тотожний системі ЗМІ або системі масової комунікації на певному геополітичному просторі. Під національним простором розуміється, насамперед, структурність і протяжність інформаційного зв’язку суспільства: матеріальні (технологічні) можливості отримання, збереження і поширення інформації на території країни та за її межами за допомогою всіх діючих компонентів національної (загальнодержавної) системи інформації та зв’язку³⁶.

У цьому контексті інформаційні ресурси мережі Інтернет набувають особливої ваги в усіх сферах державного, суспільного, політичного і громадського життя. Власне, саме на його рівні відбуваються процеси, які конструюють сучасний суспільний устрій на засадах так званої “демократії участі”, що матеріалізуються у різноманітних формах участі громадян заради реалізації їхніх інтересів. Інтернет у цьому зв’язку є своєрідним простором суспільного життя, в якому відбувається формування громадської думки. Вона, в свою чергу, виступає складовою політичної культури населення. Загальноновизнаним є той факт, що інформаційно-комунікативні технології суттєво змінили старі уявлення, стереотипи, а також усталені форми

суспільної поведінки, моделі відносин між парламентом та іншими політичними інститутами. На думку А.Чеснокова, “починається формування нового каналу політичної комунікації, динаміка розвитку якого може змінити уявлення як про систему забезпечення політичної діяльності, так і про традиційні інструменти політичної участі”³⁷.

Наведену тезу доволі наочно ілюструє інформаційний потенціал “мережі мереж” в Україні – скласти уявлення про нього, приміром, дає можливість довідник комунікаційних ресурсів “Інтернет-Україна”, підготовлений Ю.Шайгородським³⁸. Ним запропонована в принципі вдала композиція інтернет-сайтів. Вона віддзеркалює основні складові політичної системи та громадянського суспільства в інформаційному просторі, яке є природним середовищем для формування комп’ютерно-електоральних комунікацій. У цьому плані особливо привабливим вбачається розділ, котрий репрезентує політичне і громадське життя України, зокрема сайти політичних партій та їх об’єднань, громадських організацій, а також персональні сайти українських політиків, передовсім народних депутатів України. Причому привабливими останні є навіть не стільки для реципієнтів інформації, а передусім для їх авторів. Адже саме Інтернет-мережа спростила і значно прискорила власне процес надходження публікацій, розкрила можливості оперативного зв’язку та використання мережних ресурсів як джерел інформації, що є предметом політичного дискурсу, а головне – забезпечила інтерактивність комунікації, себто можливість працювати в режимі “зворотного зв’язку”: проведення Інтернет-конференцій, листувань. У такий спосіб створюється наближене до реальності відчуття безпосереднього спілкування депутата із виборцями. Можливо, саме тому, як зазначає О.Мелешенко, “мережа мереж користується підтримкою досить великої кількості політиків”³⁹. Мотивація такої підтримки багато у чому зумовлюється структурою “виборчих” ресурсів Інтернету. Вона відокремлює кілька політичних напрямів реалізації електоральної комунікації, а саме:

- опитувальні сайти, де відбувається своєрідний тренінг голосування та формуються різні, часто тенденційні рейтинги кандидатів;

- аналітичні сайти, себто спроби представити різні політичні сили та їх репрезентантів, дати експертні оцінки учасників виборчого процесу, контент-аналіз відповідної преси тощо;

- представницькі сторінки партій кандидатів, основний зміст яких полягає у здійсненні передвиборчої агітації та пропаганди;

- сторінки виборчих комісій, що вміщують інформацію про виборчі перегони: довідки про кандидатів, дані про виборчі дільниці, результати голосування, повідомлення про порушення виборчого законодавства.

Саме на особливостях застосування комп'ютерних технологій у виборчому процесі нині зосереджується увага фахівців з огляду на те, що це питання стало однією зі складових законодавчого забезпечення виборів в Україні. Зміст його полягає у тому, що під час процедури голосування автоматизована інформаційна система використовується виключно для спостереження за ходом і результатами голосування, а відомості про результати голосування, отримані через автоматизовані системи, є попередньою інформацією, котра не має юридичних наслідків. У зв'язку з цим М. Дем'яненко зауважує, що “це свідчить про деяку недовіру до сучасних автоматизованих інформаційних систем у цілому і до застосування програмно-технічних засобів у виборчому процесі зокрема”⁴⁰. На нашу думку, можливо, слово “недовіра” не зовсім адекватно віддзеркалює ставлення законодавця до інформаційних ресурсів комп'ютерних мереж — йдеться про еволюцію партнерства традиційних і новітніх технологій, пошук оптимальної моделі співробітництва на засадах оцінки результативності мережі мереж у забезпеченні виборчого процесу з урахуванням ситуацій, що вимагають додаткового вивчення з метою унеможливлення непередбачуваних наслідків. При цьому зауважимо, що пошук оптимальної моделі “електронної демократії” у виборчому

процесі перебуває у прямому зв'язку з вдосконаленням виборчого законодавства.

Виходячи з цього, фахівцями враховуються основні напрямки класифікатора стандартизації та уніфікації виборчих процедур. Вони визначені відповідно до положень частини четвертої ст.11 Закону України “Про вибори народних депутатів України”⁴¹. В основу класифікатора покладено 10 етапів виборчого процесу, а саме:

- складання та уточнення списків виборців;
- утворення територіальних виборчих округів;
- утворення виборчих дільниць;
- утворення виборчих комісій;
- висування та реєстрація кандидатів у депутати;
- проведення передвиборної агітації;
- голосування;
- підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування;
- встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення;
- припинення діяльності виборчих комісій.

Звичайно, рівень автоматизації виборчих процедур на кожному з перерахованих етапів може бути різним. На цю обставину звертають увагу автори монографії “Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні”. При цьому вони наголошують, що такі етапи виборчого процесу, як утворення виборчих комісій, висування та реєстрація кандидатів в народні депутати України, проведення передвиборної агітації, зокрема, в частині контролю джерел формування та використання виборчих фондів, підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування, встановлення результатів виборів народних депутатів України, в тому числі реєстрація обраних народних депутатів, уже зараз значною мірою автоматизовано. Водночас впадає в око наявність так званих перспективних у сенсі комп'ютеризації етапів виборчого процесу. Йдеться про утворення територіальних виборчих

округів, виборчих дільниць, складання списків виборців, впроваджуючи засоби системної інформатизації в площину “горизонтальних” та вертикальних зв’язків виборчого процесу⁴². З огляду на те, що списки виборців під час останніх виборів стали доволі серйозною проблемною зоною в процесі народного волевиявлення, вбачається актуальним звернути увагу на варіативність розв’язання цієї проблеми у двох напрямках. Перший, себто традиційний спосіб упорядкування списків виборців так, як це робилося в минулі часи, вочевидь не має перспективи, оскільки є перманентно конфліктним, а отже таким, що не може вважатися ефективним. Натомість другий напрям, який репрезентує пропозицію створення автоматизованого Державного реєстру виборців, є предметом доволі переконливої аргументації з боку фахівців. За наявності такого реєстру створюється можливість уникнути “подвійного” включення громадян до списків виборців, оперативно забезпечити відповідні зміни у таких списках. Принципова схема організації та ведення бази даних – реєстру виборців, – а також питання науково-методологічного і технологічного забезпечення його створення та впровадження наведені в роботі “Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні”⁴³.

У контексті теорії політичної комунікації використання комп’ютерних технологій набуває поширення в процесі реалізації парламентом законодавчої функції, коли інформаційне забезпечення діяльності Верховної Ради України є важливою складовою функціонування єдиного законодавчого органу держави. Використання інформаційних можливостей мережі мереж, можливо, навіть не залишає місця для альтернативних аргументів на користь позицій прихильників традиційного діловодства та обігу документів. Як зазначає один із засновників комплексної комп’ютеризованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності М.Швець, “у 1990 р. технічні засоби обробки інформації Верховної Ради України склалися приблизно з 200

друкарських машинок і малопотужної копіювальної техніки, а інформація зберігалася лише на паперових носіях. У процесі опрацювання, обговорення та внесення змін до законодавства кожен законопроект передруковувався в середньому дев'ять разів, стенограми пленарних засідань надавалися із затримками, оскільки багато часу витрачалося стенографістами на їх опрацювання. Технологічний цикл проходження законопроектів від дати його реєстрації до оприлюднення прийнятого закону (дати публікації) у “Відомостях Верховної Ради України” становив у середньому понад 90 днів”⁴⁴.

Позитивні зміни, що відбуваються в напрямі вдосконалення процесу забезпечення законодавчої діяльності парламенту, звичайно, не варто ототожнювати виключно з поширенням систем електронної інформатизації, хоча треба віддати належне інтенсифікуючим можливостям такої мережі, котра інтегрує нині понад двадцять автоматизованих комплексів обробки даних. Впадає в око глибоко продумана послідовність процедур: збір, накопичення та аналіз даних з проблем, які потребують нормативно-правового регулювання; підготовка проектів нормативно-правових актів; колективне обговорення пропозицій, порівняльний аналіз; узгодження, прийняття (голосування), оперативне доведення їх до застосування; обробка інформації та зворотного зв'язку. В сенсі визначення комунікативного потенціалу політичної системи нашого суспільства вбачається правомірним зробити висновок про пріоритетність парламенту в частині забезпечення інформаційного суспільства не лише сукупністю правових знань, а й їх структурною систематизацією в плані тематичного упорядкування.

Прихильники автономізації парламентської практики щодо комп'ютеризованого забезпечення законотворчого процесу в межах депутатського корпусу та фахової компетенції працівників апарату Верховної Ради України матимуть рацію в разі з'ясування кола проблем, які можуть бути виявлені, з'ясовані і усунуті за умов публічності, прозорості та доступності інформаційних ресурсів системи інформаційно-

аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності. Таким чином питання якомога максимального збільшення кола реципієнтів зазначеної системи має бути предметом обговорення мовою практичного застосування можливостей мережі мереж. Те, що ця система надає послуги не лише структурним підрозділам Верховної Ради України, а й тисячам користувачів державних і недержавних організацій, установ, закладів, підприємств, фізичним особам як в Україні, так і за її межами, засвідчує, з одного боку, відкритість законодавчої влади в Україні, а з іншого – актуалізує пошук оптимальної моделі поширення законодавчої бази в контексті дотримання принципу автентичності викладу правової інформації⁴⁵. Щоправда, тільки окремі підсистеми цього модуля підключені до мережі Інтернет, яка дає можливість користувачам в Україні та за її межами доступу до законодавства України, брати участь у використанні міжнародної системи правової інформації, мати доступ до інших світових інформаційних ресурсів, робити порівняльний аналіз нормативних актів України із законодавством інших країн, а також долучитися до процесу гармонізації вітчизняного законодавства до європейських традицій. На останню обставину варто звернути особливу увагу: від того, наскільки національне законодавство будь-якої країни буде відповідати нормам міжнародного права, закладеним у ньому міжнародним стандартам, настільки багато у чому залежатиме ефективність її міжнародного співробітництва з іншими державами та їх об'єднаннями. Навіть вступ до окремих міжнародних організацій, зокрема до Європейського Союзу, членом якого Україна має на меті стати, залежить поряд з іншими чинниками від того, наскільки та чи інша країна може прийняти інтеграційне законодавство цієї міжнародної організації, яке, в свою чергу, не лише базується на нормах міжнародного права, а й одночасно є його складовою. Саме на це звертає увагу В.Опришко, наголошуючи при цьому, що збагачення національного законодавства за рахунок норм і принципів міжнародного права, які конкретизовані, уніфіковані та закріплені у міжнародних

угодах, значною мірою сприяє поступовому зближенню національного законодавства України з міжнародною правовою системою, усуненню наявних між ними протиріч та юридичних колізій⁴⁶.

Осягнути увесь обсяг такої роботи, а тим більше його реалізувати навіть за допомогою комп'ютерних технологій проблемно, якщо не звернутися до комунікативних ресурсів відповідних інформаційно-пошукових тезаурусів, які створені для індексування документів і виконання машинного пошуку.

Визначення предметної суті документів, вибір термінів, сукупність яких стисло передає зміст, природу відношень між поняттями, представленими цими термінами, – основні завдання, що розв'язуються при створенні тезауруса. Систематизація вітчизняного правового поля на засадах гармонізації українського законодавства з міжнародними правовими нормами, а також його презентація іноземним користувачам, які бажають ознайомитися з нормативно-правовими актами України, є предметом професійного сумління фахівців Апарату Верховної Ради України та Академії правових наук України. Йдеться про видання “Тезаурус EUROVOC”: автоматизована інформаційно-аналітична система порівняння законодавства України із законодавством країн ЄС”, що являє собою розширену версію багатомовного тезауруса Європейського парламенту EVROVOC, який майже 20 років використовується для обробки та пошуку інформації в базах даних органів, установ, інститутів ЄС і ряду країн – членів ЄС⁴⁷. Він призначений для спеціалістів, що займаються підготовкою та експертизою законопроектів, систематизацією законодавства, розробкою автоматизованих довідково-пошукових та аналітичних систем правової інформації, порівняльного аналізу, а також використовується практично всіма, хто цікавиться питаннями уніфікації та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. Власне за допомогою інформаційних ресурсів мережі мереж як базового джерела працівниками Інституту законодавства Верховної Ради України створений довідник “Акти

європейського права”, де в реферативній формі представлено всі існуючі договори РЄ та окремі нормативно-правові акти ЄС, класифіковані за сферами регулювання⁴⁸.

Збагачення інформаційного простору нашої держави комунікативними ресурсами Інтернету моделює уявлення про його можливості на рівні концептуальних спроб його інституалізації як автономної складової політичної системи, що, з одного боку, свідчить про перехід інформаційних технологій у принципово нову якість, а, з іншого, – наростаючі процеси технократизації суспільно-політичного буття, на що звертають увагу дослідники еволюції “електронної демократії” в контексті теорій світової глобалізації.

У цьому плані в доволі узагальненому варіанті тенденції до окреслення перспектив, ролі і місця електронних технологій у процесі розвитку суспільства вимальовуються у конкуруючих напрямках. З одного боку, артикулюється занепокоєння щодо можливості виникнення так званого контрольованого суспільства. Таку тезу висуває Й.Масуда. Думки цього японського вченого знайшли відображення в окремих працях українських спеціалістів. Зокрема О.Мураховський робить предметом свого дослідження оптимальні шляхи і методи запобігання чи принаймні мінімізації “катастрофічного курсу до автоматизованої держави”⁴⁹. Один із варіантів такого унеможливлення він вважає орієнтацію інформаційно-комунікативних технологій на розвиток і вдосконалення політичної системи інформаційного суспільства та розширення прав і свобод його членів. При цьому Й.Масуда останню обставину абсолютизує до трансформації цивілізаційно-усталених підвалин демократичного суспільства: “У політичній системі інформаційного суспільства демократія, що ґрунтується на участі громадян, буде загальноприйнятним способом здійснення політики на відміну від непрямой демократії парламентського типу”⁵⁰. З огляду на це доречним буде припущення про те, що автор процитованого висловлювання, котрий написав твір під назвою “Комп’ютопія”⁵¹, не випадково створив заголовок із двох слів:

“комп’ютер” і “утопія”. Таке поєднання віддзеркалює межу електронної комунікації в інформаційному просторі, за якою перебуває омріяна технократичними романтиками нездійснена теорія віртуального суспільства. Натомість зміцнення засад парламентаризму в контексті підвищення ролі сучасних інформаційних моделей демократії вбачається гармонійним процесом, що поєднає досвід формування представницького інституту державної влади, його структуризацію відповідно до результатів народного волевиявлення та сучасні технології інформаційного забезпечення законотворчої діяльності.

¹ Український парламентаризм: минуле і сучасне / За ред. *Ю.С.Шемшученка*. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 28.

² *Барабаш Ю.Г.* Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект). – Харків: Логос, 2004. – С. 48–49.

³ *Андришко О.Ф.* Контроль в демократическом государстве. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 12.

⁴ *Майданник О.О.* Парламентський контроль в Україні. – К.: Нац. пед. ун-тет ім. М. Драгоманова, 2004. – С. 136.

⁵ *Погорілко В.Ф.* Функції українського парламенту. Від номінального до реального // Віче. – № 2. – 2002. – С. 17–20.

⁶ Доповідь про стан законодавчої роботи за результатами діяльності Верховної Ради України четвертого скликання (2002–2006 роки). / Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 101–102.

⁷ Стратегії розвитку України: теорія і практика. – К.: НІСД, 2002. – С. 638.

⁸ Там само. – С. 637.

⁹ Україна на шляху інформаційного суспільства / *В.С.Журавський, М.К.Радіонов, І.Б.Жиляев*; За заг. ред. *М.З.Згуровського*. – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2004. – С. 33–34.

¹⁰ *Васильев А.И.* Система национальной безопасности Российской Федерации (конституционно-правовой анализ) // Автореф. на соискание ученой степени д-ра юр. наук. – СПб. Санкт-Петербургский Ун-т МВДРФ, 1999. – С. 16–17.

¹¹ *Левин В.К.* Защита информации в информационно-вычислительных системах и сетях // Программирование. – 1994. – № 5. – С. 5–16.

¹² *Анасов В.Д., Стрельцов А.А.* О Доктрине информационной безопасности Российской Федерации // Информационной общество. – 1997. – № 2–3. – С. 3–9.

¹³ *Голобуцький О.* Перспективи інформаційної трансформації політичних інститутів в Україні // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 104–105.

¹⁴ *Лопатин В.Н.* Информационная безопасность России. – СПб.: Фонд “Университет”, 200. – С. 79–80.

¹⁵ Парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні / Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 21 вересня 2005 р. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 35.

¹⁶ Див.: Законодавство України про інформацію. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – С. 228.

¹⁷ Інформатизація та відкритість влади як засоби демократизації суспільства: зб. матеріалів “круглого столу” 14 грудня 2002 р. – К.: Альпрес, 2003. – С. 65.

¹⁸ *Ришелюк А., Мельник М.* Стабільність і якість закону // Дзеркало тижня, 2006. – № 21. – С. 6.

¹⁹ Регламент Верховної Ради України / Верховна Рада України: офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 53.

²⁰ *Кречмер Г.* Фракції. Партії в парламенті. – К.: Заповіт, 1999. – С. 139.

²¹ Громадська кампанія “Усвідомлений вибір 2006” // svidomo.org.ua.

²² Закон України “Про статус народного депутата України” / Верховна Рада України: офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 20–22.

²³ Постанова Верховної Ради України “Про затвердження положень про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України та слухань у комітетах Верховної Ради України” // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – С. 183.

²⁴ *Барабаш Ю.Г.* Парламентський контроль в Україні ... – С. 82.

²⁵ Слухання у комітетах Верховної Ради України: Практ. посібник / Відп. ред. *Л.А. Андрієвська, Е. Р. Рахімкулов.* – 2-е вид., доп. – К.: К.І.С., 2002. – С. 21.

²⁶ *Барабаш О.* Контроль законодавчої влади // Матеріали ПСП 1994–1999: Англ. та укр. версії / Програма сприяння парламентові України = Parliamentary Development Project for Ukraine; За фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку. – [К.]: Noen Limited, 2000.

²⁷ *Процюк И.* Основные контрольные полномочия парламента Украины / Матеріали ПСП 1994–1999: Англ. та укр. версії / Програма сприяння парламентові України. – С. 18.

²⁸ Див.: Стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні: зб. док. і матеріалів. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 171 с.

²⁹ *Хмелько І.* Парламентський контроль // Вісник Програми сприяння Парламенту України. – № 219 (березень), 2005 г.; № 69А (квітень), 2005 р. – С. 42.

³⁰ Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні (матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 16 жовтня 2002 р.). – К.: Парламентське вид-во, 2003. – С. 164.

³¹ Постанова Верховної Ради України про затвердження положень про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України та слухань у комітетах Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – ст. 183.

³² *Марутян Р.* Інтернет як інструмент формування суспільної думки в період виборчих кампаній // Нова. 2004. – Вип. 37. – С. 186.

³³ *Олсон М.* Логика коллективных действий. – М., 1995. – С. 84–88.

³⁴ *Вершинин М.С.* Политическая коммуникация в информационном обществе. – С-Пб.: Издательство Михайлова, 2001. – С. 91.

³⁵ Див.: Шоста сесія Верховної Ради України четвертого скликання: стеног. звіт. – Бюлетень № 51. – К.: Видання Верховної Ради України, 2005. – С. 63–65.

³⁶ Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра: історико-теоретичний нарис. – Вип. 1. – К.: Український центр вільної преси, 1996. – С. 80.

³⁷ *Чесноков А.* Ресурсы INTERNET и российские политические технологии: состояние и перспективы развития // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – М., 1999. – № 4. – С. 65–66.

³⁸ Див.: Українські ресурси мережі Інтернет: громадсько-політичне життя / Укладач *Ю.Шайгородський*. – К.: Центр політичного менеджменту, 2003. – 296 с.

³⁹ *Мелещенко О.К.* Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 95.

⁴⁰ *Дем'яненко М.І.* Інформаційно-аналітичне забезпечення виборчих процесів в Україні // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник / ред. кол.: *М.М.Рябець* (голова) та ін. К.: ЦВК, 2001. – С. 223.

⁴¹ Закон України “Про вибори народних депутатів України”. – К., 2005. – С. 8.

⁴² *Фурашев В.М., Коваль М.І., Маглой С.А.* Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні. – К.; Парламентське вид-во, 2004. – С. 7.

⁴³ *Коваль М.І. Фурашев В.М.* Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні // Відкриті інформаційні та комп'ютерні технології – Харків, 2002. – Вип. 13. – С. 11–32.

⁴⁴ Правова інформатика /за ред. *В.Я.Тація, Я.Ю.Кондратьєва, М.Я.Швеця*. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – С. 7.

⁴⁵ Див.: *Горьовий Л.Є., Швець М.Я.* та ін. Комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності. – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 134 с.

⁴⁶ *Опришко В.Ф.* Теоретичні та практичні аспекти механізму гармонізації законодавства України з міжнародним правом // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: мат-ли наук. конф. – К.: Ін-тут законодавства Верховної Ради України, 1998. – С. 14.

⁴⁷ Див.: Тезаурус EUROVOC: автоматизована інформаційно-аналітична система порівняння законодавства України із законодавством країн ЄС. Посібник / за ред. *В.Я. Тація та В.О. Зайчука.* – К., 2004. – 383 с.

⁴⁸ Див.: *Акти європейського права: короткий довідник* / за ред. *В.М. Литвина.* – К., 2004. – 256 с.

⁴⁹ *Мураховський О.* Переваги та вади інформаційного суспільства // Політичний менеджмент. – № 1. – 2005. – С. 134.

⁵⁰ Цит. за: *Мураховський О.* Зазн. праця – С. 135.

⁵¹ Див.: *Масуда Й.* Комп'ютопія / пер. з англ. *В.Ляха* // *Філософська і соціологічна думка.* – 1993. – № 6. – С. 36–50.